

Stabilnost kosina u stenskoj masi - savremeni koncepti i metode proračuna

Zoran Berisavljević, Dušan Berisavljević, Miloš Marjanović

Дигитални репозиторијум Рударско-геолошког факултета Универзитета у Београду

[ДР РГФ]

Stabilnost kosina u stenskoj masi - savremeni koncepti i metode proračuna | Zoran Berisavljević, Dušan Berisavljević, Miloš Marjanović || 2021 ||

<http://dr.rgf.bg.ac.rs/s/repo/item/0005700>

Дигитални репозиторијум Рударско-геолошког факултета Универзитета у Београду омогућава приступ издањима Факултета и радовима запослених доступним у слободном приступу. - Претрага репозиторијума доступна је на www.dr.rgf.bg.ac.rs

The Digital repository of The University of Belgrade Faculty of Mining and Geology archives faculty publications available in open access, as well as the employees' publications. - The Repository is available at: www.dr.rgf.bg.ac.rs

Univerzitet u Beogradu
Rudarsko-geološki fakultet

Zoran Berisavljević
Dušan Berisavljević
Miloš Marjanović

Stabilnost kosina u stenskoj masi

Savremeni koncepti i metode proračuna

Beograd, 2021.

**ZORAN BERISAVLJEVIĆ
DUŠAN BERISAVLJEVIĆ
MILOŠ MARJANOVIĆ**

STABILNOST KOSINA U STENSKOJ MASI

savremeni koncepti i metode proračuna

BEOGRAD, 2021.

STABILNOST KOSINA U STENSKOJ MASI

-savremeni koncepti i metode proračuna-

Dr Zoran Berisavljević, dipl. inž. geol.

Dr Dušan Berisavljević, dipl. inž. geol.

Dr Miloš Marjanović, dipl. inž. geol.

Recenzenti:

Prof. dr Slobodan Čorić, dipl. inž. građ.

Prof. dr Milorad Jovanovski, dipl. inž. geol.

Prof. dr Vojkan Jovičić, dipl. inž. građ.

Publikacija je odobrena za štampu od strane Nastavno-naučnog veća
Rudarsko-geološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu odlukom br. 2288 od 28.12.2020. godine

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu - Rudarsko-geološki fakultet

Đušina 7, Telefon 011/3219-101, Telefaks 011/3235-539

Za izdavača:

Dekan prof. dr Zoran Gligorić, Univerzitet u Beogradu - Rudarsko-geološki fakultet

Urednik publikacije:

Prof. dr Biljana Abolmasov, Univerzitet u Beogradu - Rudarsko-geološki fakultet

Tehnička priprema i dizajn korica:

Dr Zoran Berisavljević, dr Miloš Marjanović i dr Dušan Berisavljević

Tiraž: **100 primeraka**

Štampa: **DATA COPY d.o.o. Beograd**

Slika na naslovnoj strani:

Nestabilnost kosine 2 u Grdeličkoj klisuri, autoput E75

ISBN 978-86-7352-361-3

Predgovor

Mehanika stena predstavlja multidisciplinarnu naučnu oblast koja se bavi proučavanjem mehaničkih i fizičkih svojstva stenske mase i njihovom primenom u inženjerstvu. Ova oblast se danas nalazi pod okriljem Međunarodnog društva za mehaniku stena (ISRM), koje je osnovano 1962. godine u Salzburgu, a najveće zasluge za formiranje društva ima prof. Leopold Muller. Prvi put je potreba za razvojem jedne ovakve discipline prepoznata između 1910. i 1964. godine, kada je tokom izgradnje Panamskog kanala registrovano više od 60 klizišta. Razvoj moderne mehanike stena, kao discipline koju danas poznajemo, počeo je nakon katastrofalnog rušenja brane Malpasset, 1959. godine, kada je poginulo 450 ljudi. Mehanika stena spada u krug veoma razvijenih disciplina i primenjuje se u sledećim oblastima: kod fundiranja objekata, stabilnosti kosina, izgradnje podzemnih objekata i tunela u građevinarstvu, kod podzemne i površinske eksploatacije u rudarstvu, prilikom istraživanja i eksploatacije ležišta čvrstih mineralnih sirovina, gasa i nafte, geotermalne energije i za potrebe odlaganja radioaktivnog otpada. Istraživanja se mogu vršiti na kopnu (onshore) i iznad površine vode (offshore), kao i na površini drugih nebeskih tela.

Stena je prirodan materijal koji je predstavljen zajednicom minerala. U prirodi se stene javljaju kao ispucale sredine što je posledica uslova formiranja same stenske mase, koja je kroz geološku istoriju bila izložena visokim pritiscima i temperaturama. U tom pogledu, a za razliku od tla (koje se uspešno može modelirati principima mehanike kontinuuma) ili veštačkih materijala (beton, čelik, plastika) stenska masa predstavlja diskontinualnu sredinu čije ponašanje je uslovljeno, pre svega, karakteristikama pukotina. Eksplicitno uključivanje kritičnih diskontinuiteta u proračun je veoma važno. Kako bi se ovladalo principima mehanike stena potrebno je poznavati petrološka i strukturna svojstva stena i stenskih masa. Ova svojstva se izučavaju kroz dve discipline: petrologiju i strukturnu geologiju. Bez ovih znanja, ozbiljno bavljenje mehanikom stena nije moguće.

Primena sofisticiranih programskih alata i naprednih tehnologija se u mehanici stena često pokazuje kao nedovoljna. Ovo proizilazi iz činjenice da smo još uvek na niskom stadijumu poznavanja fundamentalnih parametara stenske mase. U skorijoj budućnosti bi se za rešavanje problema u mehanici stena vrlo verovatno mogla koristiti „Bajesova verovatnoća“. Zbog toga je za predviđanje ponašanja objekta izgrađenog u, ili na stenskoj masi potrebno kombinovati i iskustvo.

Danas se mehanika stena posebno brzo razvija u oblasti: monitoringa optičkim i drugim postupcima, eksploatacije čvrstih, tečnih i gasovitih mineralnih sirovina, diskretnog modelovanja (Discrete Element Modeling) sa mrežama pukotina (Discrete Fracture Network) i interpretaciji strukturnih i petrografskih podataka iz fotogrametrisjkih i laserskih metoda. Vrše se i ispitivanja u oblasti interpretacije rezultata infracrvenih termalnih merenja za potrebe detektovanja npr. materijalnih mostova unutar stenske mase, kao i ispitivanje šupljina unutar stenske mase kosmičkim zracima (mionima).

Tehnološki razvoj omogućio je primenu 3D štampača, a skorija ispitivanja ukazuju na mogućnost primene 3D štampe na nivou mineralnih zrna. Veliki napredak ostvaren je u segmentu rezanja i bušenja kroz čvrstu stensku masu, gde se primenjuju termalni, laserski i plazmeni postupci topljenja i zamaranja stene. Primena veštačke inteligencije danas je sve prisutnija u mehanici stena.

U monografiji se izučavaju teorijski i praktični aspekti primene mehanike stena za rešavanje problema stabilnosti kosina. Knjiga je jednim svojim delom prilagođena studentima master studija Rudarsko-geološkog fakulteta kao i inženjerima - geotehničarima u praksi, ali je mogu koristiti i rudarski i građevinski inženjeri u obimu koji im je potreban. Veliki deo materije prevazilazi obim koji je neophodan studentu ili inženjeru i pogodan je za onoga ko želi da se dalje usavršava u ovoj oblasti. Reference navedene na kraju knjige omogućavaju zainteresovanom čitaocu da produbi svoje znanje iz oblasti koja ga zanima.

Knjiga je podeljena u šest poglavlja i koncipirana je tako da se, pored teorijskih znanja, savladaju i osnovni principi projektovanja u stenskoj masi.

U prvom poglavlju se razmatraju **naponi, čvrstoća i deformacije** i to sledećim redosledom: tenzor napona i naponsko stanje u stenskoj masi i okolini pukotina, merenje napona, Svetska mapa napona; fenomenološki kriterijumi loma - čvrstoća intaktnih homogenih i kompozitnih uzoraka, diskontinuiteta i stenske mase (kriterijumi loma: Mohr-Coulomb-ov, Hoek-Brown-ov, Barton-Bandis-ov i hiperbolička anvelopa); tenzor deformacije, deformabilnost intaktnih uzoraka i stenske mase; normalna i smičuća krutost pukotina.

U drugom poglavlju su dati osnovni koncepti **diskontinualnosti i anizotropije**: ispucalost i svojstva pukotina; prikupljanje podataka o pukotinama sa terena (klasični postupak i primena laserskih i fotogrametrijskih metoda); modeli pukotina na bazi Poisson-ovog slučajnog procesa (Voronoi, Baecher, Veneziano); mreže pukotina (DFN); anizotropija čvrstoće - pukotine na malom rastojanju i direkcioni modeli; primena mehanike loma kod stena; čvrstoća masivnih i umereno ispucalih krutih stenskih masa (kriterijum S-oblika, Kajzerov efekat i akustična emisija, Griffith-ova teorija pukotina).

Treće poglavlje izučava **klasifikacione sisteme** koji se koriste u praksi za rešavanje problema stabilnosti kosina, a u svojoj osnovi se uglavnom baziraju na tri sistema GSI, RMR i Q. Na početku je definisan pojam klasifikacioni sistem. Zatim se prelazi na sledeće klasifikacije:

- GSI i njegove modifikacije (primena za različite tipove stenskih masa, kvantifikacija GSI dijagrama, primena za klasifikaciju iskopa, CGSI);
- RMR i njegove modifikacije (RMQR, ARMR, MRMR, SMR);
- Q i Q-slope;
- RMI.

Na kraju su prikazane najčešće korišćene korelacije između pojedinih klasifikacionih sistema.

Četvrto poglavlje obrađuje **stabilnost kosina** sa različitih aspekata. Prikazani su: tipovi nestabilnosti u ispucalost stenskoj masi; kinematski uslovi formiranja nestabilnosti - planarno klizanje, klizanje klina, prevrtanje blokova; koncept faktora sigurnosti, koncept parcijalnih faktora prema Eurokod 7 normama; metode za analizu stabilnosti kosina - metode granične ravnoteže (kružno-cilindrična i složena klizna površ, planarno klizanje, klizanje klina, preturanje blokova); koncept teorije plastičnosti (granična analiza); naponsko-deformacijska analiza primenom phi-c redukcije; verovatnoća loma.

Nakon toga prikazani su osnovni postupci: ojačanja kosina ankerima, zaštite kosina torkretom i primenom plastičnih materijala, stabilizacije kosina (različite vrste potpornih konstrukcija i elastičnih barijera) i dreniranja kosina.

Zatim je obrađena stabilnost kosina u seizmičkim uslovima. Ovde su prikazane osnove projektovanja prema domaćim i Eurokod normama, kada je u obzir potrebno uzeti dejstvo inercijalne sile od zemljotresa.

Na samom kraju obrađena je analiza trajektorija odronjenih blokova.

U petom poglavlju prikazana je metodologija **osmatranja kosina**, pri čemu su obrađeni principi merenja deformacija, opterećenja i porednih pritisaka.

Šesto poglavlje se bavi konceptom **mekih stena i vremenski zavisnim ponašanjem stenske mase**. Obrađene su sledeće celine: raspadanje mekih stenskih masa i vremenski zavisno ponašanje.

Napominje se da se danas u praksi sve češće koriste i trodimenzionalni postupci modeliranja, pa je iz tog razloga u poglavlju 4 prikazan trodimenzionalni postupak za analizu odrona.

Na kraju, želimo da se najiskrenije zahvalimo revidentima koji su korisnim sugestijama i komentarima omogućili da tekst dobije na dodatnom kvalitetu, kao i svojim porodicama bez čije podrške ova monografija ne bi mogla biti pripremljena.

Želimo da naglasimo da ćemo sa zahvalnošću prihvatiti primedbe i sugestije čitalaca koje bi dovele do poboljšanja publikacije.

Beograd, 2021.

Autori

SADRŽAJ

1. NAPONI, ČVRSTOĆA I DEFORMACIJE	2
1.1. Tenzor napona i naponsko stanje u stenskoj masi i okolini pukotina.....	2
1.2. Merenje napona	14
1.2.1. Metoda rejezgrovanja (overcoring)	17
1.2.2. Metode hidrauličkog loma i hidrauličkog ispitivanja na postojećim pukotinama ...	23
1.3. Svetska mapa napona	30
1.4. Čvrstoća i fenomenološki kriterijumi loma	36
1.4.1. Čvrstoća kompozitnih uzoraka pri jednoosijalnoj kompresiji	41
1.4.2. Mohr-Coulomb-ov (MC) kriterijum loma	43
1.4.3. Barton-Bandis-ov (BB) kriterijum loma (čvrstoća na smicanje diskontinuiteta)	45
1.4.4. Hoek-Brown-ov (HB) kriterijum loma	50
1.4.5. Hoek-Brown-ov kriterijum loma za anizotropnu intaktnu stenu	60
1.4.6. Hoek-Brown-ov kriterijum loma za anizotropnu stensku masu	62
1.4.7. Nelinearna anvelopa hiperboličkog tipa	62
1.5. Deformabilnost stena i stenskih masa.....	67
1.5.1. Normalna i smičuća krutost pukotina	76
2. PUKOTINE I ANIZOTROPIJA	80
2.1. Ispucalost i svojstva pukotina.....	80
2.2. Primena laserskih i fotogrametrijskih metoda za karakterizaciju pukotina	99
2.2.1. Primena LIDAR tehnologije za karakterizaciju pukotina	99
2.2.2. Primena fotogrametrijskih metoda za karakterizaciju pukotina	112
2.3. Diskretne mreže pukotina i modeli na bazi Poisson-ovog slučajnog procesa.....	116
2.3.1. Baecher model	118
2.3.2. Veneziano model	119
2.3.3. Voronoi model.....	121
2.4. Anizotropija stena i stenskih masa	127
2.4.1. Direkcionni modeli.....	130

2.5. Primena mehanike loma kod stena	136
2.6. Čvrstoća masivnih i umereno ispucalih krtih stenskih masa	139
3. KLASIFIKACIJE STENSKIH MASA	148
3.1. Opšte o klasifikacionim sistemima	148
3.2. GSI i njegove modifikacije	150
3.2.1. Kompozitni geološki indeks čvrstoće	162
3.3. RMR i njegove modifikacije	167
3.3.1. RMQR klasifikacija	174
3.3.2. ARMR klasifikacija	179
3.3.3. MRMR klasifikacija	181
3.3.4. SMR klasifikacija	190
3.4. Q sistem	194
3.4.1. Q-slope sistem	205
3.5. RMi klasifikacija	213
3.6. Korelacije između pojedinih klasifikacionih sistema	216
4. STABILNOST KOSINA	219
4.1. Tipovi nestabilnosti u ispucaloj stenskoj masi	219
4.2. Kinematski uslovi formiranja nestabilnosti	221
4.3. Koncept globalnog faktora sigurnosti	226
4.4. Projektovanje prema Eurokod 7 propisima i koncept parcijalnih faktora	227
4.5. Metode za analizu stabilnosti kosina	232
4.5.1. Metode granične ravnoteže	232
4.5.2. Koncept teorije plastičnosti	252
4.5.3. Naponsko-deformacijske metode za analizu stabilnosti kosina	258
4.6. Probabilistički pristup u analizi stabilnosti kosina	264
4.7. Mere ojačanja i zaštite kosina	281
4.7.1. Ojačanje stenske mase ankerima	281
4.7.2. Primena prskanog betona (torkreta)	299
4.7.3. Zaštita od erozije plastičnim materijalima, dreniranje i stabilizacija kosina	303
4.8. Stabilnost kosina u seizmičkim uslovima	311
4.9. Analiza trajektorija odronjenih blokova	325

5. OSMATRANJE KOSINA	329
5.1. Razlozi za osmatranje	329
5.2. Postupci i instrumenti za osmatranje.....	335
5.2.1. Površinska osmatranja.....	335
5.2.2. Potpovršinska osmatranja.....	340
5.2.3. Naprezanja u ankerima.....	349
6. MEKE STENE I VREMENSKI ZAVISNE DEFORMACIJE	352
6.1. Opšte o mekim stenskim masama.....	352
6.2. Raspadanje mekih stenskih masa.....	353
6.2.1. Podela i nomenklatura pelitnih sedimenata	357
6.2.2. Metodologija određivanja otpornosti prema raspadanju.....	358
6.2.3. Raspadanje crvenih permskih sedimenata - primer iz prakse	360
6.3. Vremenski zavisno ponašanje stenske mase	374
PRILOZI:	
A. LISTA SIMBOLA I SKRAĆENICA	381
B. INDEKS POJMOVA.....	392
C. BIBLIOGRAFIJA.....	399